

Aino Katermaa

Sukututkimuspäivien esitelmä Tampereella 15.1.2000

Isojakokartat

Sukututkimuksen edistyessä tutkijat alkavat yleensä kaivata lisää yksittäisiä arkielämään liittyviä tietoja tutkittaviensa elinympäristöstä. Asumisympäristö, voimme sanoa *maisema*, tulee kiinnostavaksi. Niinpä maisematiedot, varsinakin kartoista saatavat, saavat tilaa lähteinä.

Suomen aluetta on systemaattisesti kartoitettu 1600-luvulta lähtien. Toiminnan lähtökohdana olivat taloudelliset pyrkimykset. Kruunu tahtoi saada mahdollisimman paljon verotuloja ja maksimaalisen tuoton saavuttamiseksi täytyi tietysti olla täsmällisiä paikkatietoja.

Tähän laajamittaiseen yleiseen kartoitukseen en kuitenkaan nyt puutu, vaan keskityn satakunta vuotta myöhemmin alkaneeseen toisenlaiseen kartoitukseen. Senkin lähtökohtana oli talouden elvyttäminen, nyt nimenomaan talonpoikien tuottavuuden lisäys. Kysymys on maan uudelleen jakamisesta, ns. **isostajaosta**.

Kun 1500-luvulla talonpoikainen maa oli viety maakirjoihin, oli samalla vakiinnutettu tilojen kuuluminen tiettyyn kylään. Tiloille oli määritelty veroluku, joka oli tiettyssä suhteessa koko maakirjakylän verovelvoitteeseen. Maanviljelykin oli vakiintunut kyläkunnittain tehtäväksi, kuitenkin niin, että tiloilla saattoi olla uudisraivauksia kylien vainioiden ulkopuolella. Niiden käytössä ei ollut mitään rajoituksia, joten mitenkään kivettynyt tilanne ei ollut.

Koska maa oli yksityisomistuksessa ja kulakin tilalla oma verovelvollisuutensa, sai kukin tila yhteisestä vainiosta aina tietyn vakiintuneen osuutensa. Se mitattiin esimerkiksi Hämeessä sarkoina, mistä johtuu nimitys *sarkajako*. Saran leveys oli kyläkohtainen, sillä se mitattiin kylän omalla **tangolla** tai muulla vakiintuneella mitalla. Alun perin on talon sarkojen määrä ollut veroluvun mukainen, mutta

ajan kuluessa tankoluku ja veroluku olivat menettäneet yhteismitallisuutensa.

Vainioiden yhteisviljelyä alettiin 1600-luvun kuluessa pitää haittana. Sen katsottiin estävän uudistuksia ja muutenkin rajoittavan toimintaa. Ristiriidat tankolukujen ja verolukujen välillä aiheuttivat myös ongelmia niin veronkerääjille kuin itse viljelijöillekin.

1746 Ruotsin valtakunnan maanmittauksen päällikkö Jakob Faggot nosti julkisuuteen maanviljelysmaan hankalan jakautumisen ja selitti siitä johtuviksi lähes kaikki tuotto-ongelmat. Hyvin nopeasti Faggotin ajatukset saivat kannatusta ja vuosien 1755–56 valtiopäivillä tuskin kukaan kiisti maan uudelleen jakamisen tarkeyden. Sarkajako ja metsien yhteisomistus oli lopetettava. Kunkin talon tulisi saada kaikki tiluksensa mieluiten yhtenä lohkona, jotta voisi järjestää maan käytön parhaalla mahdollisella tavalla.

Jyrkkäsävyinen **isojakoasetus** julkaistiin 5.4.1757. Maa oli yksinkertaisesti hetimiten jaettava järkevällä tavalla. Kaikkialla, missä parhaillaan oli käynnissä rajankäyntejä tai muuta maanmittausta, maat oli lohkottava. Samoin jos yksikin jakokunnan jäsen halusi, oli jako toimitettava. Työ oli aloitettava heti tulevana kesänä.

Isonjaon toimeenpanemiseksi tekniikka oli valmiina: *mensula praetoriana* sekä kompassi ja solmunuora. Ruotsin valtakunnassa kartanpiirtämistaito oli huippuluokkaa. Myös maanmittarien koulutus oli hyvin järjestetty. Oli laadittu piirustusohjeet, joita kaikki maanmittarit noudattivat. Tästä seuraa se tutkijalle mieluinen seikka, että kartat ovat hyvin yksiselitteisiä.

Pohjanmaalle, Turun ja Porin lääniin sekä Hämeen ja Uudenmaan lääniin nimitettiin jakoa johtamaan *talousdeputaatio*. Niiden tuli ohjata maanmittareita ja ratkaista eteen tulevat ongelmat. Eniten ongelmia odotettiin koituvan maan arvottamisesta eli *jyvityksestä*, mikä tietysti pitikin paikkansa. Kun veroluvut ja tankoluvut poikkesivat yleisesti toisistaan, syntyi paljon erimielisyyttä siitä, millä suhteella maat oli jaettava. Vaikka asetuksen ja sen täydennysten sanamuodot olivatkin yksiselitteisiä, jouduttiin todellisuudessa monenlaisiin joustoihin ja sovitteeluihin. Oikeusjuttuja kertyi valtavat määrät. Varsinkin metsäalueiden rajat olivat epäselvät ja kiistanalaiset. Kun talousdeputaatiot pian lakkautettiin, niiden tilalle asetettiin erityistuomioistuimiksi *maanjako-oikeudet*, joista sai valittaa vain kuninkaaseen. Tällä uudistuksella pyrittiin kohtuullistamaan oikeusprosessien kestoja.

Suurin este oli talollisten vastahankaisuus. Erityisesti kiellettiin ryhtymästä varsinaiseen jakoon ennen kuin kaiken jakokuntaan kuuluvan maan huolellinen ja tasapuolinen jyvitys oli suoritettu. Niin pelto-, niitty- kuin metsämaakin oli tarkastettava. Vastahakoisuutta lisäsivät vielä jaosta aiheutuvat kustannukset. Maanmittareiden palkat maksoi toki kruunu, mutta heidän ylläpitonsa jäi maanomistajien harteille. – Myös aivan aktiivistakin vastarintaa esiintyi, mutta mikään ei kuitenkaan täydellisesti pystynyt jakoa estämään.

Mutta myös teknisluonteisia ongelmia oli. Varsinkin maanmittareiden vähäisyys hidasti isojaon toteutusta. Suomen maanmittauskomission johtaja E. O. Runeberg pyrki kohdentamaan voimavarat oman kiireellisyyskäsitteensä mukaan, mikä ei suinkaan vastannut kaikkien muiden mielipiteitä. Esimerkiksi Hämeessä saatiin isojako aloitettua vasta kesällä 1764.

Varsin yleistä oli, että talojen tilukset jäivät isonjaon jälkeenkin hajanaisiksi palstoiksi. Vuonna 1848 määrättiin, että jako oli uusittava, jos maanomistaja anoi sitä kuvernööriltä maankäytön hankaluuteen vedoten. Niin käynnistyi **isojaon täydentäminen** ja **isojaonjärjestely** eli **uusjako**, joista viimeisiä suoritettiin 1990-luvun lopulla. Kuitenkin edelleen on olemassa

yhteismetsiä kuin kaikuna isonjaon vaikeudesta ja pitkittymisestä.

Isojaonvalmisteluun ryhtyessään maanmittarin tuli kutsua koolle kaikki jakokunnan jäsenet. Heidän kertomansa ja vanhojen rajatuomioiden mukaan hänen oli sen jälkeen merkittävä kartalle jakokunnan *ulkorajat* sekä eri *tiluslajit* laatunsa mukaan. Jos rajoista tuli riitaa, oli maanmittarin ensin yritettävä aikaansaada sovinto, ja jos se ei onnistunut, raja-asia vietiin oikeuteen ratkaistavaksi. Vasta kun rajat olivat varmat, voitiin aloittaa ulkotilusten jakaminen. 1700-luvun periaate olikin, että ulkotilusriidat eivät saaneet estää (koti)peltojen ja niittyjen jakoa.

Kartassa ja karttakuvauksessa (selityksessä) tuli näkyä, mitkä tilukset olivat sarkajaossa ja mitkä yhteisiä sekä mitkä kuuluivat jakokunnan jollekin jäsenelle erillisinä. Kaikki karttakuviot tuli nimetä. Näin ollen kartoista saa valtavasti tietoja seudun nimistöstä. Oli myös mahdollisuuksien mukaan merkittävä, mikä maa oli viljelykelpoista, mikä metsänkasvuun soveltuvaa ja mikä taas joutomaata. Maa *jyvitettiin* eli arvotettiin. Jos osakkaat olivat yksimielisiä jyvityksestä, heidän kantansa tuli voimaan, jos taas erimielisiä, maanmittarin ja kahden puolueettoman lautamiehen yhteinen kanta voitti.

Ennen jakoon ryhtymistä selvitettiin *jakoperuste*, joka oli joko veroluku tai tankoluku, sittemmin vain veroluku. Koska asetuksen yksioikoinen noudattaminen olisi mullistanut käytännön maanomistusolot täysin, käytettiin tositilanteessa paljonkin sovittelua. Vuonna 1782 määräykseksi tuli, että kunkin tilan tuli saada peltoa ja niittyä *vanhan nautinnan mukaan*. Tällä tarkoitettiin sitä, että mahdollisuuksien mukaan talolle pyrittiin osoittamaan ensisijaisesti ne maat, joita se oli viljellyt.

Kun valmistelu oli suoritettu ja riidat sovittu, aloitettiin itse jako. Ensin sovittiin, mikä maa jäi yhteiseksi. Yleensä tiet ja vesijätöt olivat tällaisia. Sitten maanmittarin tuli saada osalliset sopimaan osuuksien sijainnista. Jos sopua ei syntynyt, arvan annettiin ratkaista. Kun osakas halusi maansa yhtenä lohkona, hän sai sen, mikäli ei vaatinut parasta maata.

Yleensä itse jako – toisin kuin valmistelu – sujui sopuisasti.

Eräs hyvin kiinnostava seikka on talotonttien sijaintikysymys. Ovathan asuintalojen paikat maastossa ja niiden suhteet toisiinsa sosiaalisen elämän kuvaamisen kannalta hyvin olennaisia. Toisaalta olisi työn kannalta hyvin käytännöllistä asua lähellä viljelyksiä, mutta toisaalta talon ja sen pihapiirin siirtoon ei ehkä ollut halua. Vuoden 1757 isojakoasetus ei puhunut asuintalojen siirroista mitään. Ilmeisesti ei ollut lainkaan pohdittu, mitä tilusjärjestely merkitsisi käytännössä asumiselle. Kuitenkin jo 1760-luvun alussa asiaan puututtiin. Ehdotettiin jopa, että ellei vapaaehtoisesta asuintalojen siirrosta tule mitään, arvottaisiin muuttajat. Näin pitkälle ei kuitenkaan oltu valmiita menemään. Seuraavassa asetuksessa muutoista määrättiin vain, että muuttajat saisivat paikalleen jääviltä korvauksia veroluvun mukaisesti. Kuitenkin vasta 1780 otettiin täysi askel muuttojen suuntaan: silloin maanjako-oikeudet määrättiin päättämään myös asuintalotonttien sijainnista.

Varsinaisilla ryhmäkyläalueillakin tontti-muuttoa tehtiin niin vähän, että se ei vaikuttanut huomattavasti asuinympäristöön. Vain suurpalot aiheuttivat tilanteita, joissa kylät mullistuivat täysin. Suurimmassa osassa maata näyttää maisema muuttuneen hyvin hitaasti, oikeastaan vasta ammattirakenteen muutoksen mukana 1900-luvulla. Tosin tonttijärjestelyillä ei alun perinkään pyritty maatalousmaan lohkomisen edistämiseen, vaan ennen muuta ahtaimpien kylärykelmien uudelleenjärjestelyyn.

Liikamaiden erottaminen toteutettiin isonjaon yhteydessä. Tätä oli ajettu jo aiemmin, sillä viljanviljelyn lisäämisen esteenä oli pidetty hidasta uudisviljelyä. Pohjanmaalla pantiin erottaminen toimeen määrätietoisimmin. Koko maata koskeva määräys annettiin 1778. Taloa kohti oli mitattava maan laadusta riippuen manttaalia kohti 600–1200 tynnyrinalaa. Kaikki muu asutuskelpoinen maa oli liikamaana erotettava kruunulle uudisasutusta varten. Maanomistajilla oli kuitenkin optio-oikeus, eli oikeus ennen muita perustaa uudisasutustiloja. Kelvoton, toisin sanoen sellainen maa, joka ei sopinut asutukseen, jäi ns. kruununpuistoiksi.

Erottaminen ei kuitenkaan koskenut aatelin sätereitä eikä rälssitiloja. Vanhat maatilat saattoivat myös saada lisämaata metsämaikseen pelkkää metsäveroa vastaan. Näin ollen voidaan arvioida, että liikamaiden erottaminen ei vähentänyt entisten omistajien omistusoikeutta niin dramaattisesti kuin voisi kuvitella.

Isojakokarttoihin on aina kuulunut myös *laaja kirjoitettu asiakirja*. Nykyisin saattaa olla säilynyt vain joko asiakirja tai kartta. Jos molemmat ovat säilyneet, antavat ne yhdessä – sanoisinpa – täydellisen maisemakuvausten kulttuurimaisemasta.

Asiakirjassa on ensimmäisenä hallintaluettelot. Maakirjakylän kukin maakirjatalo on esitetty. Ensin eritellään pellot: yhteisviljelyksessä olevat ja erilliskäytössä olevat taloittain. Jokainen talo on merkitty kirjaimella ja jokainen tiluskuvio numeroitu ja mahdollisuuksien mukaan nimetty ja paikannettu. Sama kirjain ja numero esiintyy myös kartassa. Seuraavaksi maanmittari esittää jakosuunnitelmansa kuvioittain kullekin talolle. Vaihdot, joihin jouduttiin, kun pyrittiin mahdollisimman vähiin maapaloihin, luetellaan kolmanneksi. Neljäs luettelo käsittää lopullisen tilanteen kullakin tilalla. Paikannimien lisäksi jokaisesta maapalasta ilmoitetaan reaali-pinta-ala, maan viljavuus jyvälukuna sekä jyväluvulla painotettuna veroluku.

Karttojen ja asiakirjojen henkilönimien on suhtauduttava varovaisesti. Tilan, kylän, pitäjän ja läänin nimi ovat luotettavia. Sen sijaan isäntämerkinnät eivät ole varmoja. Luettelotieto on merkitty muistiin mahdollisesti eri aikaan kuin aineisto muuten on valmistunut. Koska näillä asiakirjoilla ei ollut omistuksellista todistusvoimaa, ei maanmittarin velvollisuuksiin kuulunut omistussuhteiden tarkastaminen. – Asiakirjoissa mainitut katselmuksissa läsnä olleiden nimet sen sijaan ovat varsin informatiivisia. He kaikki olivat kylän luottomiehiä ja muistajia. Siksi sukututkijalle voi olla hyvinkin hyödyllistä selata jakoasiakirjoja etsiessään henkilöittensä tietoja.

Karttojen merkitys maastonimien lähteinä on korvaamaton. Nimet taas saattavat kertoa il-

meikkäästi, mihin paikkaa on käytetty, tai mikä ikimuistoinen tapaus siihen liittyy.

Vähemmälle huomiolle on jäänyt se, että kartta voidaan mielikuvana muuntaa maisemaksi. Maisema puolestaan luo arkielämälle puitteet, joiden avulla menneisyyden kertominen elävoityy.

Huolellisesti laaditut – ankarastikin riidellyt – isojakokartat antavat oivallisen maisemanennallistusaineiston. Onhan jaosta yleensä jo kulunut pitkiä aikoja, minkä vuoksi paikan päälle meneminen ja ympäristön katsominen ei riitä. Pelkkä muistaminenkaan ei riitä – muisti on niin lyhyt ja kiinni muistajan hetkellisistä kokemuksista, että maisemaa on varminta etsiä ammattilaisten kuvauksista!

Kuva 1 (sivulla 10). Mittausvälineet.

Lähde: Isojakokartan otsikkoteksti, jonka koristeina on esitetty maanmittarin työvälineet. Charta öfver Waulammi, Niemis och Hapaniem i Ägor. Tavastehus län Nedre Säckmäki Härad och Tammela sockn. Afmätte år 1792 af A. Nordenstedt. Jokioinen 1:- (12 osaa). Hämeenlinnan maanmittauskonttori.

Kartanpiirtäminen oli erittäin täsmällisesti säänneltyä. Kaikki karttamerkit oli määrätty ja määräyksiä oli ehdottomasti noudatettava. Maanmittarit tuntuvat itsekin pitäneen kunniasanaan tehdä merkit tarkasti ohjeiden mukaan. Vain otsikkokuvassa, mittakaavassa ja tuuliruusussa maanmittari saattoi toteuttaa taiteellisia taipumuksiaan.

Ylhäällä vasemmalla on *armillaarikehä*, jonka avulla on määritelty sijainti maapallolla. Seuraavana on *mensula praetoriana*, kartanpiirtämispöytä, joka pystytettiin kolmijalan avulla työpaikalle. Keskellä ylhäällä on *mensulaan* kuuluvia välineitä (ks. seuraava kuva) ja niiden alapuolella ornamenttimaisesti *mittanaru*. Pääkuvan takana ja alla on *apukeppejä*, joita tarvittiin sekä suuntien ottoon että pituuk-sien määrittelyyn.

Näin upeita otsikkokuvioita eivät tavallisesti olleet, vaikka useat maanmittarit näyttävät olleen taiteellisesti varsin lahjakkaita ja taitavia.

Kuva 2 (sivulla 11). *Mensula Praetoriana* – mittapöytä 1600-luvun maanmittausoppi-kirjan mukaan.

Lähde: Paulaharju, Jyri, Sotilaskartoitus Suomessa. Siv. 10.

Mittapöytä oli hyvin monipuolisesti varustettu. Voidaan väittää, että siinä oli mukana kaikki maanmittarin ja kartanpiirtäjän tarvitsema välineistö. Koska maanmittari liikkui paljon, välineistö piti myös voida helposti kuljettaa ja asentaa työpaikalle. Pöydän piti olla myös hyvin tukeva ja vakaa, jotta se ei itses-sään aiheuttaisi virheitä karttoihin.

Kolmijalalla vahvoin ruuvein ja mutterein pystytettyyn tauluun (ABCD) kiinnitettiin paperiarkki puulistoin. Taulun reunoihin asennettiin kompassi (E) ja erilaisia viivoittimia (W, X, Y, Z). Jotta mittauskorkeus pysyisi samana, taulun asento varmistettiin luotinuoralla (hik, l). Mittatanko suuntaseipäineen (p) ja pahvinen tähtäyskeppi (q) palvelivat maan konkreettista mittamista. Harpilla (v) saatiin kätevästi mitattua samanpituisia janoja ja suhdeharpilla (x) muutettua tarvittaessa mittakaavaa.

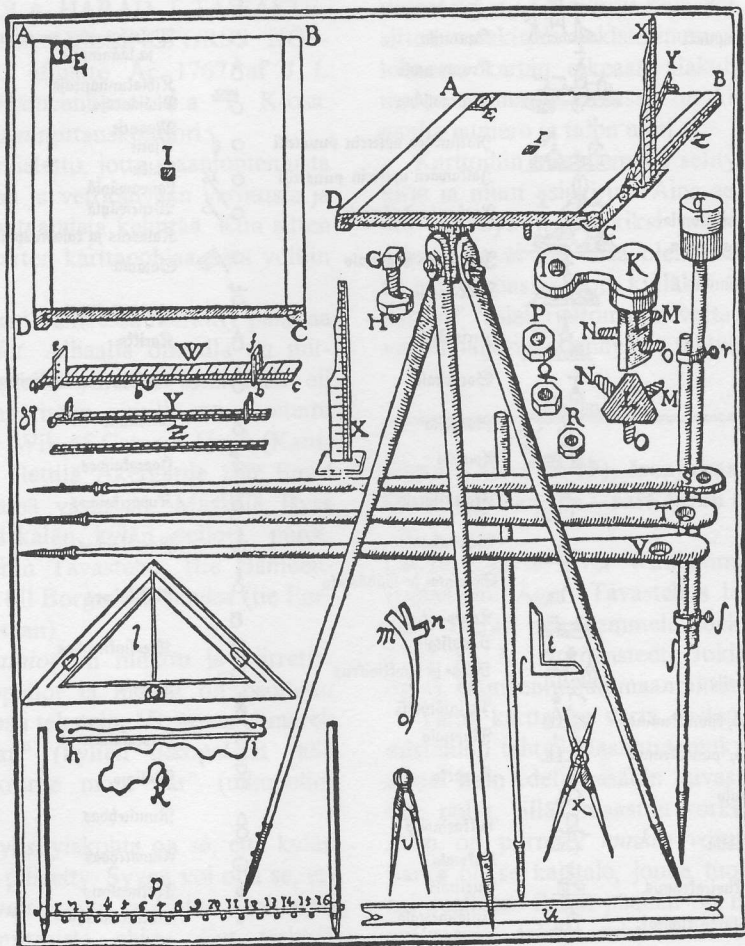
Kuva 3 (sivulla 12). Karttamerkit.

Lähde: Ruotsin maanmittauslaitoksen johtajan Griepenhelmin kiertokirje 20.4.1687. Paulaharju, Jyri, Suomen sotilaskartoitus. Siv. 9.

Maantieteellisten karttojen merkkiohjeet olivat hyvin yksityiskohtaiset. Koska *geografisella* eli maantieteellisellä kartoituksella pyrittiin taloudellisten olojen kohentamiseen, karttamerkitkin kuvastavat taloudellisia seikkoja. Kaikkia erikoismerkkejä ei jouduttu käyttämään, mutta ohjeet näyttäisivät löytyneen ongelmaan kuin ongelmaan!

Isojakokartat kuvasivat yleensä paljon yksinkertaisempia ympäristöjä. Koska ne olivat myös suurimittakaavaisempia, niissä ei tarvinnut käyttää niin paljon symboleja, vaan asia voitiin ilmaista kirjoittamallaakin. Ohjeistus oli kuitenkin yhtä ankaraa. Värit määrättiin yksiselitteisesti, mutta koska kukin maanmittari valmisti omat (vesi)värinsä, on eri laatijoiden karttojen kesken sävyeroja. Sininen tarkoitti vettä tai yleensä kosteaa (sinivihreä), vihreä niittyä, keltainen peltoa ja punainen tonttimaata; metsät merkittiin pääpuuston mukaan kuvioilla. – Samat väriperiaatteet ovat edelleen voimassa, mutta värit ovat räikeämmät ja siten erottelevammat.

„Mensula Praetoriana“.

(Kuva mittausopista *«Geometriae practicae novae et auctae»*)

Meri- ja tapuli kaupunki		Rantatila	⊕	Maatunnon, maatunnon- ja lääninraja	
Linnoitus		Kruununtalo	⊕	Riislakunnanraja	----
Kaupunki ja linna		Amiraalitalo	⊕	Pitäjänraja	
Kaupunki, jossa on tuomio- kapituli ja piispanistuin		Ratsuväen upseerin puustelli	⊕	Maantie	
Kaupunki ilman linnaa ja linnoitusta		Jalkaväen upseerin puustelli	⊕	Ustori	
Alkemia		Ratsuväen hyönteitalo	⊕	Poltu	
Kimnaasi		Jalkaväen hyönteitalo	⊕	Vairoväylä	
Asetehdas		Jääkäritalo	⊕	Wenerväylä	
Enäseurakunta		Perintöatalo	⊕	Kalastus ja kalastuspaitta	
Anetispitäjä		Soturitalo	⊕	Satama	
Rappeli		Rustitalo	⊕	Hiettasäettä	
Autiotietto		Uputalo	⊕	Karikko	
Kunink. linna maalla		Alkemiatalo	⊕	Tulli- ja matkinapaitta	
Kuninkaankartano, kivirakennus		Sairaalatalo	⊕	Meritulli	
Kuninkaankartano, puurakennus		Sovinto- ja säädöstalo	⊕	Hopeakivos	
Kuninkaan kirjatalo		Ranto-oikeus	⊕	Kuparikivos	
Piispanistuin maalla		Kälsitalo	⊕	Rautakivos	
Katelinen säteri, kivirakennus		Raja- ja pyrkioikeus	⊕	Rittikivos	
Katelinen säteri, ilman kivirak.		Perintöäläsi	⊕	Mesfintichdas	
Pienempi säteri		Majatalo	⊕	Tatomo	
Kateliskirjatalo		Rapatta	⊕	Rautajulatto	
Pappila		Lutkarintalo	⊕	Walimo	
		Kototalo	⊕	Ruutichdas	
		Puolitalo	⊕	Alunatchdas	
		Neijänestalo	⊕	Tytkivalimo	
		Rahdeljänestalo	⊕	Marmorilouhos	
		Kolmeneljänestalo	⊕	Kivilouhos	
		Nihtitupa	⊕	Wesimolli	
		Merisotilasrupa	⊕	Tuulimolli	
			⊕	Eaba	

Kuva 4 (sivulla 14). Isonjaon valmistelussa käytetty kartta.

Lähde: Geometrisk Charta öfwer Första Delen af IDENPÅ och TYLLYLÄ BYARS ÄGOR J WÅNÅ eller MÄSKÄLÄ SOCKEN uti NEDRE HOLLOLA HÄRAD J TAWASTE-HUUS LÄHN och HELSINGFORSS HÖFDINGEDÖMME, afmätte År 1767 af J L Colleen MP. Hämeenlinna 4:a I K-osa. Hämeenlinnan maanmittauskonttori.

Kartta on valmistettu, jotta maantuntemusta voitaisiin parantaa ja verorahvaan verotusta ja uudisviljelyn suuntaamista kehittää. Kun sitten tarvittiin jakoa varten karttapohjaa, tätä voitiin käyttää.

Karttaan on ensi vaiheessa merkitty paikkaa *identifioivat tiedot*. Alhaalla oikealla on mitataava ja keskellä ylhäällä tuuliruusu eli suuntanuoli. Ympäristön nimillä on osoitettu tarkempi paikka: Wik af Catuma Iarwi (Katumajärven lahti), Hettilä Åkergärde Här Emot (Hättilä pellot tässä vastassa), Mäskälä Byss Åkergärdes (Mäskälän kylän pellot), purot, maantiet Wäg från Tavastehus (tie Hämeenlinnasta) ja Wäg till Borgo och Lovisa (tie Porvooseen ja Loviisaan).

Kylien *kotivainiot* on mitattu ja piirretty. Sen sijaan ulkopellot ja metsät on osoitettu vain summittaisesti tekstein: "Byarnes Utmarck På Denne Sidan" (kylien ulkopalstat tällä puolella), "Utåkrarne möta här" (ulkopellot kohtaavat täällä).

Harvinainen yksityiskohta on se, että kylän *talot ja tontit* on piirretty. Syynä voi olla se, että osa on *rakuunatorppia*, ja niiden osoittaminen on maanmittarista ehkä ollut tärkeää ("Drag. Torp"). *Latojen* ja muiden *ulkorakennusten* merkitseminen ei ole yhtä harvinaista (ruutuina tonttiaitojen yhteydessä). *Aidat* ja tien kohdalla kylän *portit*, puron yli *silta* sekä *maaston laatutietoja* on karttaan merkitty symbolein ja sanoin (suomaastoa, kivikkoja).

Vuonna 1773 – päiväys selviää vasemman yläkulman tekstistä – tämä kartta uusine jakolinjoinen on vahvistettu maanjako-oikeudessa. Tässä vaiheessa kartalla olevat maat on jaettu talojen kesken ja numeroitu. *Mustat numerot*,

kuvassa melko himmeinä näkyvät, osoittavat nyt talojen tilusaloja. Maat ovat kuitenkin edelleen hyvin monissa lohkoissa, joten on jouduttu *isonjaonjärjestelyyn* 1800-luvun puolella. Merkintä päiväyksineen (1816) on kirjoitettu edellisen päätöstekstin alapuolelle. Tästä jaosta on karttaan jäänyt uusien kerrostuma: selvästi erottuvat, paksummat *puna-* *naiset rajat ja punaiset numerot*. Ne vastaavat sitten maakirjan rekisterinumeroita, jotka on leimattu kartan oikeaan alakulmaan. Kunkin uuden numeron vieressä on käsin kirjoitettu vanha numero ja talon nimi.

Karttoihin kuului myös selitysteksti, pöytäkirja ja muut asiakirjat. Aina se ei kuitenkaan ole säilynyt. Esimerkiksi juuri tästä kartasta asiakirjoja ei ole enää olemassa, mutta muita alueen jakoasiakirjoja kylläkin. "Asiakirjallista karttaa" "asiakirjattomaan" vertaamalla saadaan varsin paljon täydennyksiä tehtyä.

Kuva 5 (sivulla 15). Isojakoa edeltävä kylän viljelysten tila – sarkajaon merkinnät.

Lähde: Charta öfver Waulammi, Niemis och Hapaniemi Ägor. Tavastehus län Nedre Säckmäki Härad och Tammela sockn. Afmätte år 1792 af A. Nordenstedt. Jokioinen 1:- (12 osaa). Hämeenlinnan maanmittauskonttori.

Tämä kartta on varta vasten isonjaon valmisteluun tehty. Maantuntemuksen tiedot ovat samat kuin edellisessäkin kuvassa: joet, purot, tiet, polut, sillat, maaston korkeat kohdat. Lisäksi on piirretty *kunkin vainion sarkajako*. Sarka oli se kaistale, jonka tuoton kukin talo sai osalleen. Saran päähän on merkitty *numerolla, mille talolle* sarka kuului. *Jakoon osallistuneet* talot on sitten merkitty *kirjaimin*. Kunkin talon on pitänyt periaatteessa saada niin paljon maata, kuin se jyvityksen jälkeen on "vanhassa nautinnassa" saanut osalleen. Kirjaimilla on osoitettu kartassa kunkin talon saamaosa.

Kuvat 6 a-b-c-d-e (sivuilla 17–21). Kartan ja asiakirjojen välinen suhde.

Lähde: Osa kartasta vuodelta 1796 Hämeenkyrön pitäjän Järvikylästä asiakirjoineen. Hämeenkyrö, Järvenkylä 7, 8 osaa. Hämeenlinnan maanmittauskonttori.

Kartoituksen yhteydessä maanmittari laati myös jaettavien maiden tarkat luettelot. Tässä 1796 suoritetussa Hämeenkyrön Järvikylän jaossa syntyneistä lähteistä käy hyvin ilmi toimenpiteen koko laajuus ja ilmeikkyys.

Kartta, osakuva 6 a, kuvaa *Jervenkylää*. Se sijaitsee Hämeenkyrön nykykeskustan luoteispuolella Ikaalisiin menevän tien varrella – tie erottuu kuvan yläosassa. Kartan paikkatiedot ovat tavanomaiset: järvi, iso tie sekä rajamerkit: "Kossula Bys Ostridge Bröstmärcks Ägor" (Kosulan kylän riidattomien rintamaiden alueita) vasemmassa laidassa. Rajakivi Pärtinsarenenkivi on piirretty ja nimetty jo itse karttaan (vasemmassa alanurkassa). Hyvin usein on tyydytty osoittamaan rajapyykit vain kirjaimin ja vasta asiakirjoissa esitetään pyykkien tarkka luettelo nimineen ja laatuineen (kivi/kivikasa/lampi/...)

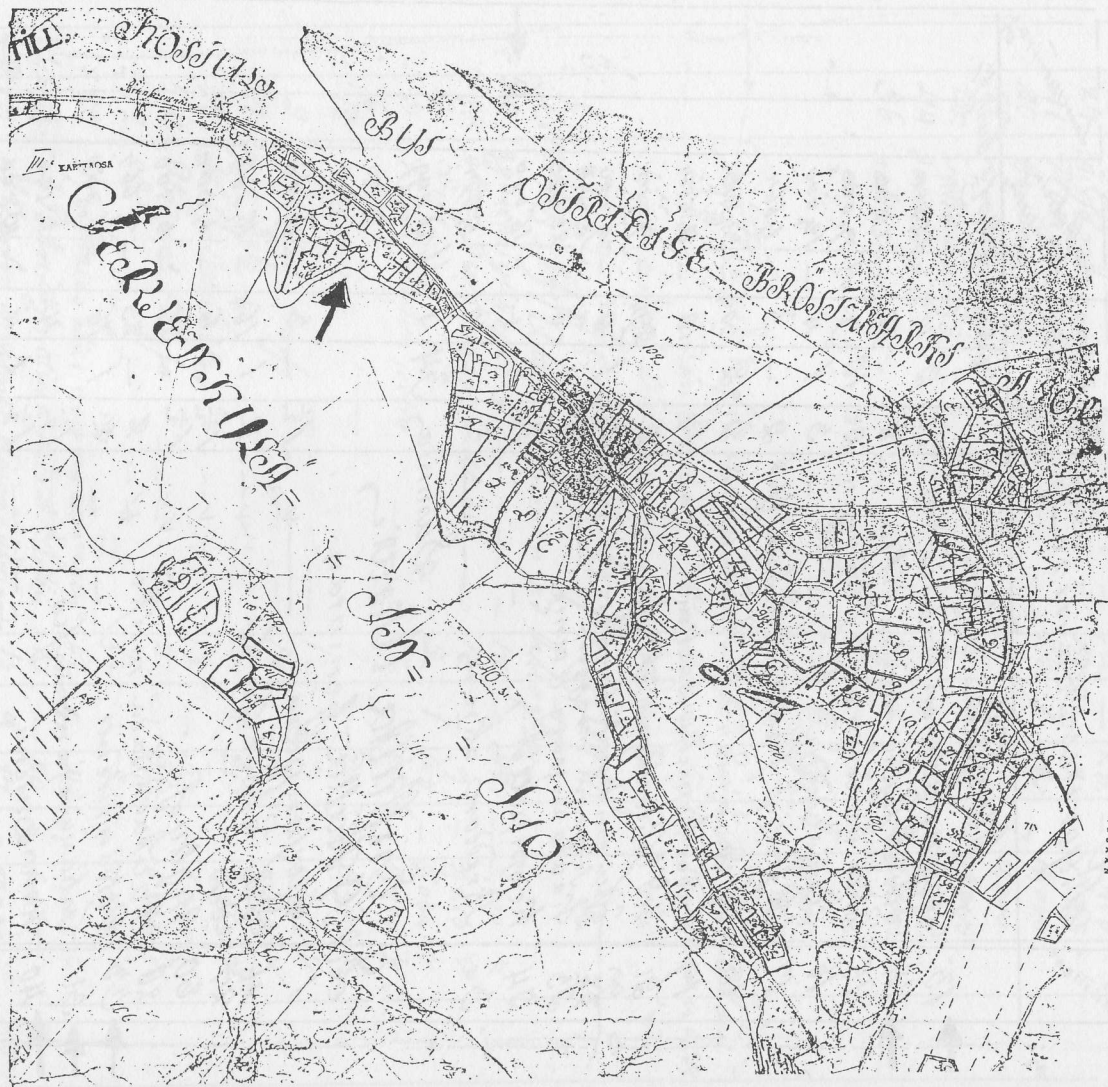
Asiakirjoissa on mukana kolme luetteloa, jotka kaikki kertovat jaossa olevasta maasta. Esimerkiksi on tässä otettu kirjaimella A merkitty *Hällän talo*.

Kuva 6 b on alkusivu luettelosta *Beskrifning öfwer Jervenkylä Bys Åkrar uti Kyrö Sokn upprättadt år 1796*, siis kylän peltojen luettelo. Palstat vasemmalta lukien ovat *numero*, *omistusten nimet*, *jyväluku*, *laajuus* (*tynnyrinalaa*, *kapanala*), *painotettu määrä* (*maantieteellinen laajuus painotettuna jyväluvulla*; *tynnyrinalaa ja kapanala*) ja *yhteenveto*. Tässä maanmittari on itse piirtänyt sarakkeet ja merkinnyt otsikot. 1800-luvulla käyttöön tulivat valmiiksi painetut lomakkeet eli *formuläärit* ja kymmenjärjestelmä (alan mittoina hehtaarit), mutta periaate säilyi samana. Ensin on lueteltu *yhteisviljelyssä* olevat pellot ja sen jälkeen *erilliset* pellot taloittain, ensimmäisenä literalla A merkitty Hollo.

Kuva 6 c on *jakoinstrumentti* eli luettelo niistä maista, jotka kukin talo saa. Sen ensimmäinen osa kertoo kylän peltojen jaon. Sivun ensimmäisessä sarakkeessa on kuvion numero, toisessa nimi, sitten jyväluku, ala ja painotettu ala, kuten edellisessäkin luettelossa. Hollon talolle on määrätty mm. seuraavat pellot: *omistaan* eli niistä, joita talo oli itse erillisinä viljellyt, n:o 80 *oma myllyjoja*, 1 ja 24 *Tursossa sijaitsevista omista pelloista*, 4 *samoin*. Toisien kylän talojen erilliskäytössä olleista pelloista Hollo sai seuraavat: *Knutilta* n:ot 3, 6 ja 12, *Pertolalta Tursosta* 2, 5, 7, 8, 9, 10 sekä 54, joka oli 'sotilasmaata'; *Alaselta Tursosta* 5 (lienee ollut Pertolan kanssa yhteiskäytössä), 11 ja 12; *Heiskalalta tien pohjoispuolelta* 27; ja *Walherdens åker* (pelto) n:o 26. Kylän yhteisviljelyksessä olleista pelloista Hollolle tulivat n:ot 13 ja 14 kokonaan ('*Turson puoleisen Wainion kauempi pää*' ja '*sama purojen välistä*') sekä n:o 15 osittain. Hollo menetti omista maistaan n:ot 31, 33, 40 ja 60. Nämä tiedot löytyvät toisten talojen saantien kohdalta.

Kuva 6 d. Sama jako toimitettiin niittyjen kohdalla. Ensin kuvattiin kaikki jakoon tulleet yhteiset niityt ja sitten kukin talo erikseen. Nyt on luettelossa mainittu myös *Hollon veroluku* 1/3 manttaalia ja *asukasisäntä* Jonas Spångberg.

Kuva 6 e: luetteloon on merkitty *Knutin talon omistajakin*, 'Knuutin veropuustellin omistaa talonpoika Anders'. Näiden henkilönimien suhteen on oltava varovainen, sillä maanmittarin velvollisuuksiin ei kuulunut varmistaa omistussuhteita, joten ne on voitu merkitä väärinkin.

Beskrifning öfver Lerwenskylä bys Åkrar. uti Nyt Söken uprättadt år 1796.

Sluttet	Ågoras Namn	Kontroll	vidden	uppbelägg summa	summa
	Samfälla Åkrar.		lugg kiz	lugg kiz	lugg kiz
13	Tursonpödlinen Wainio ✓	1½	2 17	- 20,250	
14	Äker i fläcke mellan diken ✓	2	- 82	- 7,553	
15	Äker under byn om sefidor vägen	2½	10 9	4 9,000	
16	Källänderne	3	1 4	- 12,000	
17	Ästenigt fläcke vid Pehala stnd	2	- 5	- 1,664	
18	Östra ändan af Randa Wainio	2	2 30½	- 31,416	
19	under Kiparkas backen	1½	- 10	- 2,500	
21	vid Randa vägen å byn	2	- 20½	- 29,17	
22	Äker om kinah Gondt	1½	1 4	- 9,000	
23	Äker om vägen	2½	11 6	3 23,553	
24	Kespijället	1½	2	- 16,000	
36	Skreddare åkren	2	- 17	- 5,667	
	Summa	34	1	11,20,499	
	Enskilda Åkrar				
	2d A. Halla hemman				
1	Tursonpöra ✓	1½	- 3	- 0,750	
4	Äker i Sampo ✓	2	1 16½	- 16,000	
27	Dike ✓	1½	- 6	- 1,500	
30	Inglyga ✓	1½	- 22	- 5,500	
30	Kärrua & pöra moisio ✓	2	- 23	- 7,667	
33	Ölkan mosen	2	1 16	- 16,000	
31	Saka & rāja nmoisio ✓	1½	- 4½	- 1,125	
40	Konvåntem ✓	1½	1 10	- 10,500	
	Summa	6	4½	1 27,125	
	2d B. Kruti hemman				
3	Tursonpölla ✓	1½	- 23	- 5,750	
6	Äker ✓	2	- 10	- 3,553	
	Trängsö ✓	1	1	- 9,000	

		Transpord	5	5	1	21,667	
35	Okan. O'semi	—	2	—	19 1/2	—	6 500
44	Kapuran. moiso	—	1 1/2	—	8 1/2	—	2,244
		Summa	6	1	1	30,000	
F. Heiskala							
86	myllytyö	—	1 1/2	—	2 1/2	—	5,750
27	Sufo norrom lauds vägen	—	1 1/2	—	4 1/2	—	1,125
41	Honganiemi	—	1 1/2	1	1 1/2	—	18,000
20	Jervensivu	—	2	1	1	—	11,000
55	Simunanaja	—	2	2	1 1/2	—	22,245
28	Sakawarja	—	2	—	14	—	4,667
44	Jervensivu	—	1 1/2	—	8	—	2,000
36	okaniemi	—	2	—	9	—	3,000
		Summa	6	6	2	21,750	

Öfver den förminz som icke förminz Prokolletad
inbegripet under gaver af de o. deventliga sammanhåll
långt sålde som finast och följande

Delnings Instrument

F. Heiskala hemman ad tillagt							
20	egenmyllytyö	—	1 1/2	—	2 1/2	—	5,750
1. 27	akeri Sufo afegna Åkrar	—	1 1/2	—	9	—	2,250
4	Åkr	—	2	1	16 1/2	—	16,000
3	kinicki Sufo pello	—	1 1/2	—	2 1/2	—	5,750
6	Åkr	—	2	—	10	—	3,444
12	Åkr	—	1 1/2	—	3	—	0,750
2	Pekala, Sufo	—	1 1/2	—	18	—	4,000
5. 7. 8. 9. 10	Åkr	—	2	1	21 1/2	—	17,667
26	Åkr	—	1 1/2	—	5 1/2	—	1,345
5. 11.	Åkr	—	2	—	20 1/2	—	6,244
12	Åkr	—	1 1/2	—	2	—	0,500
27	Heiskalas Åkr norrom laudsvägen	—	1 1/2	—	4 1/2	—	1,125
54	af Pekala Simunan pello ad soldaten	—	2	—	20	—	6,667
13	af Sufo paskinen Wainis yttre ande	—	1 1/2	2	17	—	20,250
14	af mellan Åkr	—	2	—	22	—	7,444
15	af Åkr under bgen	—	2 1/2	1	2 1/2	—	23,000
		Summa	12	11	3	26,499	

3. 26. 500.

Bestyrning öfver Serwenthyla Bys Ägor

Lännet	Ägornes Namn	Penny	1732-1737	upplämnad Sämnad
	Santfälla Ängar		Sant. Sk. 1737	1736
3	ängin om Randa vännig	25 1/2	1	25.
8	Lindorpe och Kivabo samt 6.00	2	-	26
6	inom Kautuapärä Wännig	2	-	30.
7	Äsk. a. d.	2	8	18
26	inom och Kautuapärä äker gägnad	1 1/2	-	25.
11	Wälherdens äng nära Särkimäus	1	-	27
44	Wälherdens de von alenen Wännig	1	-	15
127	Wälherdens mätta	1	6	4.
135	Sämnadens mätta m. p.	1	3	6.

Serwenthyla Bys Enskilda Ägor Sb. A. Halla 2. handal bebos af Jonas Spänberg

1	Wälherdens mätta	1	-	16.	
4	Kautuapärä mätta	3 3/4	-	3 r	
8	Kautuapärä mätta	3	-	16.	
10	Äng inom Kautuapärä mätta	1 1/2	2	22.	
41	Äng uti Kongariemi	1	1	13.	
47	Perko mätta	1 1/2	1	10.	
36	Äng Kongariemi Randa mätta	2	1	3	
40	S. Rönning	1	-	20.	
46	Rälven Perko Särven Perko.	2	-	27.	

Transport

55	Märenvuori	2.	1.	10.	62
113.	Pörlan	1.	15.	15.	63.
116	Koiristo	2.	17.	17.	64
118.	Majanna (was i 2 my 6 193)	2.	17.	17.	65.
143	Kotafalo	1.	10.	10.	66
136	Hällonpää	4.	26.	26.	67
	Linda i Kautua Kofed				68
					69
					128
					174
					148
					141
					150.
					152.
					151
					59
					60
					30.41.
					31.

Lil. B. Knuti ^{Wapau} ^{gewonnen} ^{ager} ^{Ronden} ^{Wapen}					2.2
15	äng vid jersensfwa längs stranden	1/2	—	5	2
16	Är okan niemi	1/2	1	30	9
19	Silo Samre	1/2	—	12	17
21	Silo i födra ändan	1/2	—	12	14
22	Kandoperko	4	—	16	47
47	Karjaaja ^{Styrt}	2	1	16	37
58	hällsten i den Wara mid alanen	1	3	22	43
61	Kofken niemi äng	1/2	—	25	35
Transport					

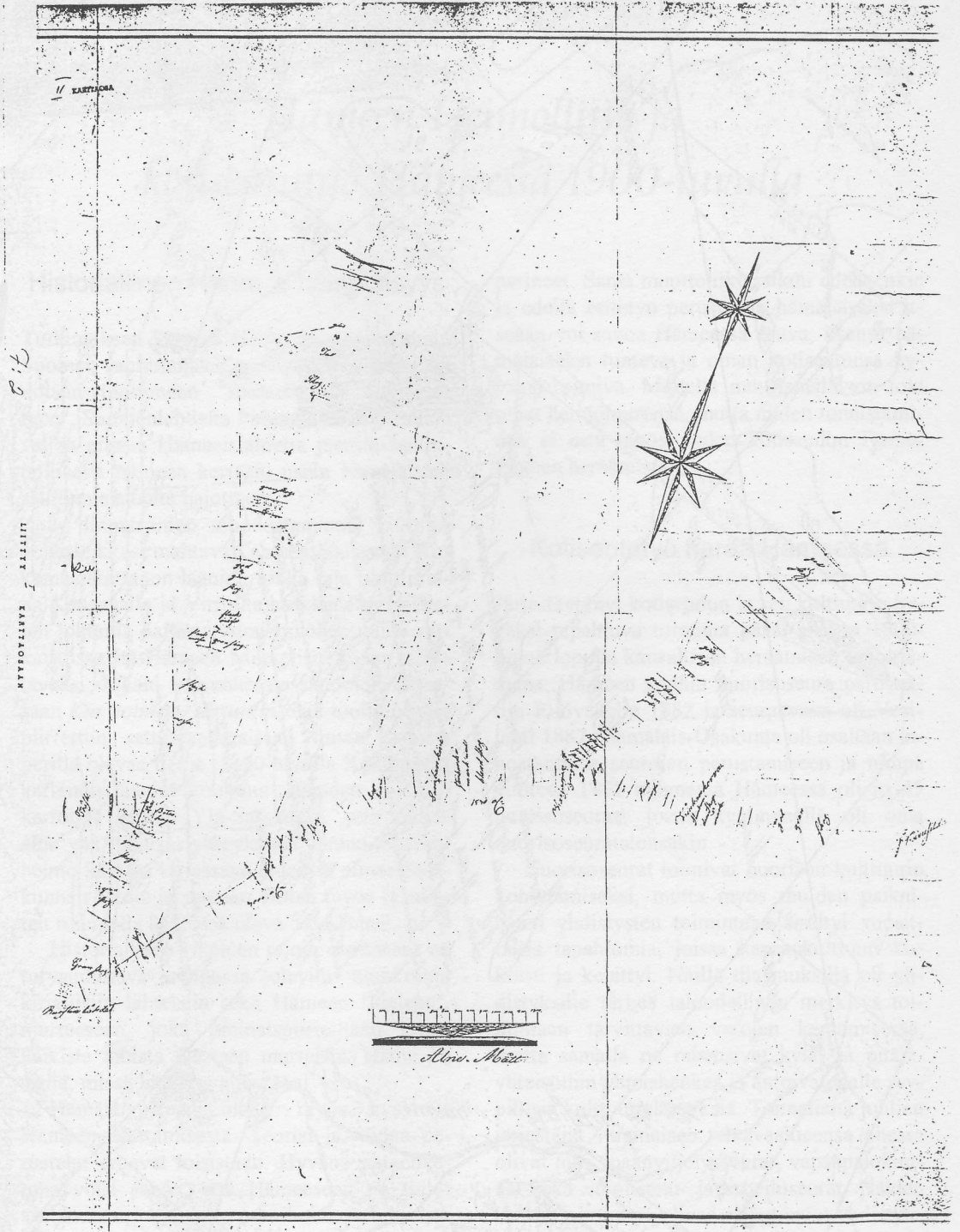
Kuvat 7 a ja b (sivuilla 23 ja 24).
Syynikartta ja sitä vastaava jakokartta.

Lähde: *Syynikartta*, Hämeenkyrö Järvenkylä 7:2, Hämeenlinnan maanmittauskonttori; edellistä vastaava jakokartta *Charta öfver Jervenkylä bys Ågor i Tavastkyro Socken, Öfre Satakunda Öfredels Härad samt Åbo och Björneborgs Län affattad samt i anseende till Åkrarne Storskiftade År 1796 af Fred. Tesslöv, den öfrige Ågorne enligt Högvederbörligt Förordnande af den 14:de Augusti 1834 affattade År 1835 J. W. Westerberg*. Täydennetty 1842 ja vahvistettu 1843. Hämeenkyrö Järvenkylä 7:4. Hämeenlinnan maanmittauskonttori.

Jotta kaikki veromaa, myös metsät ja takamaat, saataisiin jaettua, kylien *rajat* tuli kartoittaa maaston mukaan. Jakotoimituksessa oli sovittu rajat ja ne oli kirjattu pöytäkirjaan. Järvikylän kohdalla tämä oli tehty syyskuussa 1796 (lähde: Hämeenkyrön Järvikylä n:o 7, asiakirjat 1796. Hämeenlinnan maanmittauskonttori.). Maanmittari kulki pyykiltä toiselle ja mittasi välimatkat ja luonnosteli maastokuviot.

Joskus harvoin saattaa päästä käsiksi juuri tähän käytännön työhön. Elokuussa 1834 maanmittari J. W. Westerberg kulki Hämeenkyrön Järvikylän rajalinjoja tarkastamassa. Paikan päällä hän merkitsi paperille maan laatuja ja kulkemiaan taipaleita (osakuva, 7 a). *Ruostenlähteeltä*, rajapisteestä, hän käveli koilliseen pyykki pyykiltä *Karjaojan hongalle*, josta jatkoi ensin itään ja sitten toista linjaa koilliseen. Samalla tavalla hän tarkasti myös muut linjat. 1835 hän piirsi valmiiksi kartan (osakuva, 7 b), joka sittemmin vahvistettiin lopulliseksi *isonjaonjärjestelyn kartaksi* (1842, 1843). Kartan oikeassa reunassa näkyy sama Ruostenlähde ja siitä alkavat linjat.

On todella innostavaa päästä näin lähelle todellista toimintaa! Yleisemmin vain kärkeä-pöytäkirjat tarjoavat näin elävää historiakuva.

⁵
 Jerventhyli bys Ägor
 Tattjuvanda Öfredels Borsen samt Ålvs och Vårjörings
 Låre, affallade samt i äffvande till Ålvs och Vårjörings
 År 1776 af Fred. Tjellberg en Ägor i Ålvs och Vårjörings
 bys Borsen, vandra af den 17de Augusti 1776 affallade År 1775

1032
 Dear Sir,
 I have the honor to acknowledge the receipt of your letter of the 18th inst. in relation to the above named matter.
 I am, Sir, very respectfully,
 Yours,
 J. M. Smith

Differs in a degree with demands for expenditure on
 maintaining apparatus and services: Transfers had been
 20 Feb 1938.

[illegible]